

БІОГРАФІЧНА НЕКРОПОЛІСТИКА У СВІТЛІ ЕПІТАФІЙ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ МИКОЛАЇВСЬКОГО НЕКРОПОЛЯ)

У статті розглядається питання вивчення біографічної некрополістики крізь призму вивчення кладовищенських епітафій. Некрополістика як допоміжна історична дисципліна перебуває в тісному контакті з такими ж допоміжними історичними дисциплінами, як біографістика, генеалогія, геральдика, і вона здатна відтворити атмосферу історичного регіону, тобто представити просопографічний тип дослідження. Відомості з епітафій найчастіше є єдиним джерелом інформації про померлого.

Миколаївський некрополь не є винятком: відомості з епітафій відображають дати народження та смерті, звання, причину смерті, соціальний і сімейний стан, наявність родичів покійного.

Можна стверджувати, що відомості з епітафій – головна ланка у визначенні географічних та історичних пошуків матеріалів про особистість людини: відштовхуючись від імені, можна займатися пошуковою роботою в довідниках, архівах, окремих виданнях.

Біографічна некрополістика дозволяє виявити й уточнити подробиці генеалогічних досліджень, що складають основу будь-якого історичного розвитку, і найбільш цінним цей метод щодо міської історії.

Ключові слова: некрополь; епітафія; біографістика; генеалогія; просопографія; символіка; суспільство.

220 років тому архітектор І. І. Князев позначив на карті м. Миколаїв перші житлові квартали, вулиці, торговельні місця та ділянку під цвинтар. Вона знаходилась на значній відстані від центру міста [1]. Скоріше за все, саме в цей час тут було побудовано капличку для відспівування померлих. Із часом ця територія стане місцем поховань для людей християнського віросповідання й буде займати площу приблизно 80 га [2, с. 47]. Найдавніші поховання знайти не вдалося, але дослідники вважають, що серед них були відомі на той час люди – корабельні майстри, професори М. І. Афонін (1736–1810) та М. В. Ліванов (1751–1800), батько та брат В. І. Даля, архітектори, поети та багато інших. На сьогодні збереглися поховання грецького архімандрита Захарія Петропуло (1742–1808) (*фото 1*) та генерал-майора С. Т. Плетеньова (помер у 1812 р.). Неподалік від церкви, збудованої в 1808 р., знайдено могили 1830–

1850-х рр.: цю ділянку цвинтаря можна вважати найдавнішою [3].

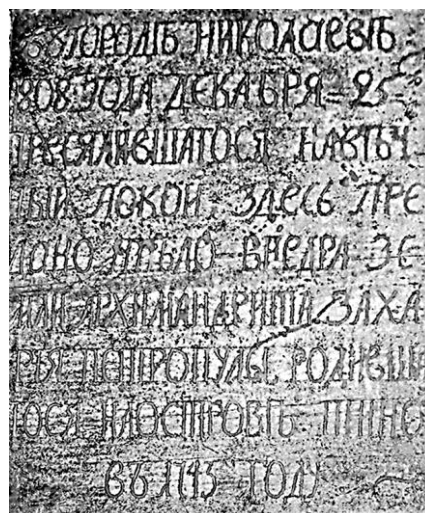

Фото 1

Цвинтар було зачинено для поховань у 1972 р., тобто постійні процеси захоронень тривали близько 177 років.

За цей час було поховано від 350 до 400 тис. людей, які були представниками різних прошарків суспільства. Не зважаючи на соціальний стан померлих, над місцями поховань обов'язково встановлювали надмогильні ознаки – від звичайних дерев'яних хрестів до величних каплиць із каменю чи мармуру. Обов'язковою рисою будь-якого надмогильного пам'ятника були написи, які в більшості випадків містили дати народження та смерті, прізвище померлого.

Автором протягом років проводились дослідження різних форм поховань, які дали можливість скласти свою методичку вивчення пам'яток некрополя. Окремо вивчались поховання адміралів [5], священнослужителів [6], іноземців [7], воїнів Першої світової війни [8].

Цей матеріал автор вважає першоджерелом, оскільки саме написи на поховальних спорудах забезпечили успіх в архівно-пошуковій роботі. До того ж серед багатьох поховань знайдено прізвища людей, які свого часу склали еліту нашого міста, прикладом чого можуть бути описи поховань членів Миколаївського товариства «Просвіта» [9]. І, як підсумок досліджень, було зроблено спробу класифікації окремих видів поховань на прикладі родових усипальниць [10].

Вивченням пам'яток поховальної культури займається некрополістика, яка належить до категорії допоміжних історичних дисциплін [4]. У своєму розвитку некрополістика довела, що вивчення поховальних споруд не є вузькою темою, а навпаки, дає можливість доповнювати інформацію для таких же допоміжних дисциплін, як геральдика, генеалогія, архівознавство, музеєзнавство, біографістика, хронологія, історична демографія.

До того ж вивчення пам'яток некрополів здатне значно розширити історичні уявлення про будь-який регіон, оскільки мова йде не про пам'ятники-витвори мистецтва, а про життєписи померлих людей. І найпершим питанням в цьому є вивчення написів на поховальних спорудах – епітафій. Фахівці відносять їх до літературного жанру [11, с. 22].

Епітафії Миколаївського цвинтаря можна розподілити так: прізвище людини та дати

(народження – смерть); прізвище, дати, побажання миру та спокою; прізвище, дати, звання, приналежність до будь-якого соціального прошарку («потомственный почетный гражданин», «генерал-майор»); прізвище, дати, подробиці смерті («убит в штыковом бою»); прізвище, дати, професія, слова молитовного звернення до Бога з проханням дарувати померлому спокій та радість в іншому світі; прізвище, дати, рядки з віршів (у більшості – С. Надсон) (*фото 2*); величні багаторядкові написи з уславленням прижиттєвих послуг померлого (каплиця В. Н. Каразіна).

Часто можна зустріти прості написи від рідних («єдиному синові та єдиній радості від невітшних батьків», «дорогим батькам від дітей», тощо).

Серед епітафій, які вказують не лише на звання людини, а конкретизують її участь у подіях, слід згадати надмогильну плиту над похованням генерал-майора П. Лосева: «участник обороны Севастополя» (*фото 3*). Ясно, що мова йде про події Кримської (Східної) війни та оборони міста Севастополь упродовж 1853–1856 рр.

Чудовий за збереженістю напис знайдено на пам'ятнику неподалік від церкви: родичі потурбувались про те, щоб перехожі були впевнені – тут похований Корнелій Іуліанович Неклеєєвич, який закінчив свій шлях у 1911 р., а до того був начальником Радомської гімназії (*фото 4*).

Один із братів-близнюків Беляєвських – Іван – служив у Генеральному штабі, а похований у родинному склепі Антонових юнак був юнкером, який навчався в Казані. Напис на великому пам'ятнику читався важко, але вражає своїм змістом: «Здесь покоится прах супруги Николаевского полицмейстера полковника Автономова Марии Дмитриевны, урожденной Львовой, скончавшейся ... ноября 1837 года на 33 году от рождения после десятилетнего супружества». Цей напис дає багато інформації: прізвище; дата смерті; сімейний стан; посада чоловіка; стаж шлюбного життя; вік померлої (дату народження легко підрахувати за датами).

Фото 2

Фото 3

Фото 4

Але перше місце за розміром та змістом отримує епітафія на біломармуровому пам'ятнику в каплиці засновника Харківського університету Василя Назаровича Каразіна: «Винновник учреждения в России Министерства Народного Просвещения. Основатель Харьковского Университета. Учредитель и Правитель дел Филотехнического общества, Высочайше утвержденного в 1811 году, помещик, поставивший первым крепостных людей на степень существ свободных (каковыми 40 лет спустя хотел их делать Русский Царь указом 1842 года Апреля 2 дня), водворитель цветущей торговли и благосостояния Граждан в городе Харькове, естествоиспытатель, подавший первый мысль о возможности

сделать из Метеорологии науку точную, полезную для людей, почетный член двух Университетов, Московского и Харьковского, член разных ученых обществ, русских и иностранных, Статский Советник и Кавалер» [12].

Професії померлих часто вказані в текстах епітафій: «Шкипер Тихон Дяткин» (1911); «Врач медицинской службы» (Златін, 1945); «Народная учительница М. И. Вильчинская» (1988); «Художник, педагог» (В. Коваль, 1966); «Артист Императорских театров Михаил Андреевич Лоскутов-Максимов» (1888) (фото 5).

На пам'ятнику інженеру В. В. Рюміну – рядки з листа К. В. Цюлковського: «В смелости Вас считаю первым также в деликатности и глубине ума» (фото 6).

Фото 5

Фото 6

Родові усипальниці – найбільш цінні для дослідників, адже в одному місці зібрано представників 3–4 поколінь. При цьому вказані дівочі (дошлюбні) прізвища жінок. Це дає можливість досліджувати родові зв'язки на рівні біографістики та генеалогії. Як приклад – поховання Добровольських, Автономової та інших.

На пам'ятниках священнослужителів переважно вказано посади та сан: «Настоятель Кладбищенской церкви Анатолий Корочанский» (фото 7), «Протоиерей Петр Петрович Еланский» (фото 8).

Фото 7

Фото 8

Фото 9

Найбільш цікавим серед цих могил є поховання під невеликим кам'яним хрестом: «Тут покоїться тело армейского благочинного протоиерея Софрония Семеновича Самборского» (фото 9).

Цей напис було вчитано автором ще в 1996 р., але значно пізніше вдалося встановити, що похований – учасник війни 1812 р., військовий священник, кавалер багатьох нагород. Напис дав можливість установити: прізвище; належність до військового відомства; посаду (благочинний); сан (протоіерей).

Родинні зв'язки померлих чітко простежуються за даними епітафій: міський голова Ф. Кроун похований з О. Полісадовським; останній виявився його зятем; Пантелеймон Лосев, генерал-майор, похований із донькою Надією; брати Острено (контр-адмірал та генерал-майор) (фото 10) знаходяться в родинному склепі разом із матір'ю; контр-адмірал В. Борковський похований разом із дружиною та донькою (фото 11); пастор Юганн Долл знайшов останній притулок у 1852 р. разом із дружиною та донькою (фото 12).

Підсумовуючи вищезазначені матеріали, зробимо такі висновки: інформація з епітафій є джерелом для вивчення в галузі біографічної некрополістики, яка базується на трьох китах – некрополістиці, генеалогії та біографістиці.

Слід згадати слова С. О. Шмідта: «Матеріали некрополів є важливими не лише для уточнення дат життя та діяльності окремих осіб та їхніх генеалогічних зв'язків, але й для пізнання чисельних явищ державно-політичної та соціокультурної історії» [14].

Епітафії здатні доповнювати відомі факти, особливо це стосується дат смерті: у жодному (!) виданні, присвяченому життям російських адміралів, не вказаної місця поховань тих, хто працював та жив у місті Миколаїв до 1917 р. При цьому додамо, що знайдено свідоцтва 32 адміралів, контр-адміралів та віце-адміралів, похованих на Миколаївському цвинтарі (на сьогодні збереглися пам'ятники над могилами 17 із них) [15].

Інколи саме епітафії стають першоджерелом дослідження, а архівний пошук іде пізніше. Біографічна некрополістика має ще й

географічний аспект: прізвища контр-адмірала Феофана Острено та контр-адмірала барона Грегора Майделя можна знайти на морських картах світу [16, с. 21]. У секторі воїнів Пер-

шої світової війни часто вказано місця загибелі: наприклад, штабс-капітан Павло Зубов загинув у 1914 р. в селі Бертники (*фото 13*).

Фото 10

Фото 11

Фото 12

Фото 13

Біографічна некрополістика завжди буде актуальною темою, оскільки вона містить багато аспектів дослідження та значний часовий проміжок. Будь-який науковий пошук є висновком або доповненням до вже відомих фактів або є окремим виданням. І в цьому краєзнавство лише поповнюється новими іменами [17; 18].

У майбутньому за умови ретельного пошуку та всебічного вивчення можна сподіватися на створення повного каталогу епітафій Миколаївського некрополя з прив'язкою до загальної теми щодо біографічної некрополістики. А методологія цього процесу вже знайшла своє місце в працях фахівців [19].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Кухар-Онышко Н. А. Николаевский некрополь / Н. А. Кухар-Онышко // Матеріали IV обласної краєзнавчої конференції «Історія. Археологія. Етнографія. Нові дослідження». – Миколаїв, 2002 – С. 154–156.
2. Губская Т. Н. Город мраморных ангелов / Т. Н. Губская. – Николаев, 2011 – 375 с.
3. Хаєцький О. П. Найдавніші поховання Миколаївського некрополя / О. П. Хаєцький // Тези доповідей та повідомлень I Миколаївської краєзнавчої конференції, присвяченої 50-річчю Великої Перемоги. – Миколаїв, 1995. – С. 103–105.
4. Введение в специальные исторические дисциплины : [учебное пособие] / Т. П. Гусарова и др. – М. : Издательство МГУ, 1990 – 280 с.
5. Губская Т. Н. Погребения адмиралов Российского флота на старом Николаевском кладбище / Т. Н. Губская // Военна історія Північного Причорномор'я та Таврії : матеріали Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції, 6–7 жовтня 2011 р., м. Севастополь. – К., 2011 – С. 714–718.
6. Губская Т. Н. Погребения священнослужителей на Николаевском некрополе / Т. Н. Губская // Матеріали IV обласної краєзнавчої конференції «Історія. Археологія. Етнографія. Нові дослідження». – Миколаїв, 2002. – С. 157–157.
7. Губська Т. М. Поховання іноземців на християнському цвинтарі м. Миколаєва (просопографічний аспект) / Т. Н. Губська // Краєзнавчий альманах. – № 1 – 2014. – С. 35–45.
8. Губская Т. Н. «Гела драгоценных сыновей... Могилы участников I Мировой войны на Николаевском некрополе» / Т. Н. Губская // Матеріали VII обласної краєзнавчої конференції «Історія. Археологія. Етнографія. Нові дослідження». – Миколаїв, 2009. – С. 171–174.
9. Губська Т. М. Поховання членів Миколаївської «Просвіти» на старому християнському цвинтарі: просопографічний аспект / Т. Н. Губська // Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Українознавчий вимір у сучасній науці: гуманітарний аспект». – Миколаїв, 2014. – С. 172–177.

10. Родові усипальниці Миколаївського християнського цвинтаря: проблеми вивчення та збереження // Науковий вісник Миколаївського університету ім. В. Сухомлинського. Серія «Історичні науки». – Вип. 37 (105). – Миколаїв, 2014. – С. 177–180.
11. Царькова Т. С. Русская стихотворная эпитафия XIX–XX веков / Т. С. Царькова. – СПб., 1998 – 45 с.
12. Дещко Л. О. Каразінська каплиця. Історія. Фотографії. Документи / Л. О. Дещко. – К., 2009. – 84 с.
13. Губская Т. Н. Город мраморных ангелов / Т. Н. Губская. – Николаев, 2011. – С. 105–107.
14. Шмидт С. О. Исторический некрополь в системе культуры России / С. О. Шмидт // Московский некрополь (История, археология, искусство, охрана). – М., 1991.
15. Губская Т. Н. Военно-морская элита. Памятники Николаевского некрополя / Т. Н. Губская. – Николаев, 2012 – 56 с.
16. Морская карта рассказывает. – М. : Воениздат, 1968. – 368 с.
17. Березовська Т. В. Історичний портрет роду Аркасів / Т. В. Березовська. – Миколаїв : Вид. МДАУ, 2006. – 205 с.
18. Крючков Ю. С. Братья Донские и их потомки / Ю. С. Крючков. – Николаев, 2009. – 59 с.
19. Попик В. І. Круглий стіл «Українська біографістика» / В. І. Попик, Н. І. Мельник // Українська біографістика : збірник наукових праць. – Вип. 3. – К., 2005 – С. 352–358.

Т. Н. Губская, Николаевский областной краеведческий музей, г. Николаев, Украина

БИОГРАФИЧЕСКАЯ НЕКРОПОЛИСТИКА В СВЕТЕ ЭПИТАФИЙ (СОГЛАСНО ДАННЫХ НИКОЛАЕВСКОГО НЕКРОПОЛЯ)

В статье рассматривается вопрос изучения биографической некрополистики сквозь призму изучения кладбищенских эпитафий. Некрополистика как вспомогательная историческая дисциплина находится в тесном контакте с такими же вспомогательными историческими дисциплинами, как биографистика, генеалогия, геральдика, и она способна воссоздать атмосферу исторического региона, т. е. представить просопографический тип исследования. Данные эпитафий зачастую являются единственным источником информации об умершем.

Николаевский некрополь не является исключением: данные эпитафий отражают даты рождения и смерти, звание, причину смерти, социальное и семейное положение, наличие родственников усопшего.

Можно утверждать, что данные эпитафий – главное звено в определении географических и исторических поисков данных о личности человека: отталкиваясь от имени можно заниматься поисковой работой в справочниках, архивах, отдельных изданиях.

Биографическая некрополистика позволяет обнаружить и уточнить подробности генеалогических исследований, лежащих в основе любого исторического развития, и наиболее ценным этот метод является применительно к городской истории.

Ключевые слова: *некрополь; эпитафия; биографистика; генеалогия; просопография; символика; общество.*

Т. М. Gubska, Mykolaiv regional meseum, Mykolaiv, Ukraine

BIOGRAPHIC NECROPOLISTICS IN CONTEXT OF EPITAPHS (CONSIDERING DATA ABOUT MYKOLAYIV NECROPOLIS)

The article deals with a question of examination of biographic necropolistics through the prism of studying of cemeterial epitaphs.

Necropolistics as auxiliary historical discipline is in close contact with the same auxiliary historical disciplines as a biographistics, genealogy, heraldry, and it is capable to recreate the atmosphere of the historical region and to present prosopographical type of research. Data of epitaphs often are the only source of information about the dead.

The Mykolayiv necropolis isn't an exception: the data of epitaphs reflect dates of birth and death, a rank, a cause of death, social status and relationship, presence of relatives of the deceased.

It is possible to claim that data of epitaphs is the main link in definition of geographical and historical searches of the information about the identity of the person: making a start from a name it is possible to search in reference books, archives, separate editions.

The biographic nekropolistics allows to find and specify details of the genealogical researches which are the cornerstone of any historical development and this method is the most valuable in relation to city history.

Keywords: *necropolis; epitaph; biographistics; genealogy; prosopography; symbolics; society.*

© Губська Т. М., 2015

Дата надходження статті до редколегії 03.09.2015

Рецензенти: *д-р іст. наук, професор Сінкевич Є. Г.;*
д-р іст. наук, професор Котляр Ю. В.